

Széchenyi társadalmi politikája.

Írta: GAAL JENŐ.

Ha a legnagyobb magyarnak szent törekvésekben, nagyszabású alkotásokban és bámulatos sikerekben gazdag életpályáján s irodalmi tevékenysége változatos összes emlékeinek dús tartalmán végig tekintünk, csaknem lehetetlen, hogy számos kiváló minőségei közt – valamennyit felülmúlva - a társadalmi politikusának magas kiemelkedése ne tűnjék szemeinkbe.

Az alkotó természet igen sokféle elsörendű arravalósággal áldotta meg. Ezért sokáig egy életpályára sem határozhatta el magát. A legellentétebb dolgok oly mértékben érdekelték, hogy alig tudott tőlük elszakadni. A nemzetgazdák most is első sorban a magukénak tartják őt, a politikusok közéletünk három legnagyobb vezéralakjának élére állítják, az irodalomtörténetben mint politikai irodalmunk megteremtője szerepel, a kegyelet pedig felruházta őt jó csoport díszes jelzővel, melyek mindegyike egy-egy előkelő életszerepre utal. De mindezek a működési körök s azok képességei és képzettségei azonban ő neki csak arra valók voltak, hogy legnagyobb tehetségének és ezek alapján természetes hivatásának, a socialpolitikának szolgálatába állítsa azokat.

Írtaiban például nem egyszer említi, hogy jóidéig mennyire ellenkezett természetes hajlamaival a száraz közgazdasági dolgokkal való foglalkozás. Ő ezt nagyon unalmasnak és fárasztónak találta. De mikor meggyőződött róla, hogy a magyar nemzetnek a helyes számításra s az anyagi lét törvényszerűségeinek alaposabb ismeretére és figyelembe vételére mily égető szüksége van, nem késett a megkívántató tanulmányoknak úgy odaadni magát, hogy ebbeli munkálkodásának sze-

gényes kezdete és bő eredménye felett magának is szinte nevetnie kellett. Ugyanígy járt el más ismeretkörökkel és más-nemű tapasztalatok szerzésével is, mindjárt attól a pillanattól fogva, midőn báró WESSELÉNYI MIKLÓSSAL 1820-ban közösen elhatározták, hogy kerüljön bár életükbe, ha más nem teszi, ők ketten fognak elkövetni mindent annyira lesüllyednek fájdalmasan észlelt nemzetök lehető felemelésére. Olvasmányainak, gyakori utazásainak, látszólag tervtelen mindenféle tanulmányainak, összes gondolkozásának és legfőbb töprengéseinek tárgya azontúl nemcsak reformátorként való felleptéig, hanem később is mindig a nemzetnevelés s ennek a magasztos feladatnak tényezői és módszerei lebegtek folyton szemei előtt.

Így képezte ki magát legmagasabb értelmében vett társadalompolitikussá. Mint ilyen finom érzéket sajátított el, mely az akkori magyar társadalom szükségleteinek biztos megítélésére s megvalósításuk segédeszközeinek helyes megválasztására, továbbá ezek czélszerű alkalmazására kitűnően képesítették őt. Ez az érzéke mutatta ki számára az utat, melyen haladnia s a feladatok sorrendjét, melyet követnie kellett. A legtágabb értelemben vett társadalmi politikának feladatát: a nemzeti és emberies s szakadatlan tökéletesbülést, oly találóan, sőt megkapóan jelölte meg, hogy azt már csak ezen cyclus előadói is mint a magyar nemzeti törekvések általános létjogosultságát bizonyító nagy érvet ismételve voltak kénytelenek hangoztatni.

Ezt a főczélt ő abban látta, hogy a törzsökös magyar nemzetet mint az uralaltaji népfajnak a nyugati műveltségre egyetlen alkalmas jelentősebb ágát az emberiségnek megmentvén s azt a maga eredetiségében megtartván, alaptulajdonságainak ma hihetetlen, de tényleg lehetséges eszményi kifejlesztése által az egyetemes emberi civilisatio kétségtelen gazdagítására alkalmassá kell tenni. Azzal biztosíthatnók szerinte nemzetünk jövőjét a legjobban, ha azt eredetien vonzóvá, ez által hódítóvá és olyan kiválóvá tudnók tenni, hogy majdan, talán századok múlva, ha általában derék emberről lenne szó, mindenki önkéntelenül a magyarra is gondoljon. Ő igen nagy hibái és hiányai mellett annyi szép és nemes jellemvonást fedezett fel nemzetében, hogy az erre való törekvést, habár igen nehéznek, de korántsem tartotta utopistikusnak. Tudta

és vallotta azonban, hogy a magyarság nagyon elmaradt és helyzete felette veszélyes. De éppen ezért jeles tulajdonságait melyek azt egy ezredéven át az enyészettől megmentették, hatványozni kívánta. Egyre hangoztatta VIRÁG BENEDEKEL hogy »jó magyar hazafinak lenni nagyon nehéz, de nem lehetetlen«. Továbbá gyakran figyelmeztette véreit arra, hogy éppen, mert sok tekintetben mostoha sors jutott nekik osztályrészül, az értelem és az erény fokozott mértékére van szükégük.

A társadalmi tevékenységre pedig nemcsak azért fektetett oly nagy súlyt, mert 600 éves önállóságunk letűnte után állami életünk ma még annyi esélytől függ és adott politikai viszonyaink közt – mi tagadás benne – azt teljes függetlenséggel nem intézhetjük. De meg általában is a társadalmi élet plastikusan képző, alkotó erejét igen jól ismerte, hiszen kellőleg befolyásolt életműködésének bő áldásait másutt saját szemeivel gyakran volt alkalmá észlelni. Nem kis részben ez a szemlélet szülte benne azt a mély meggyőződést, hogy helyzetünk hátrányai ellenére is boldogulhatunk, ha a szerves társadalom alaperőit megerősíteni s annak főtényezőit összhangzatos tevékenységre tudjuk serkenteni.

így nyilatkoztak meg a társadalomra vonatkozó páratlan becsű gondolatai, melyek különböző irataiban és beszédeiben elszórtan talán csak érdekesek és megkapok, de rendszerességgel egymás mellé állítva két szempontból is nagyon fontosak. Először azért, mivel így láthatjuk, hogy benne bírtuk első nagy társadalmi bölcselőnket; másodsor pedig, mivel ekként érthetjük meg igazán reformtevékenységének minden időt meghaladó általános nagy értékét. Az ő társadalmi felfogását ugyanis nemcsak háromnegyed századnak jó és rossz tapasztalatai, hanem a legújabbkori tudomány is teljes mértékben igazolták. Mint tudományos tételek nem voltak újak ebbeli eszméi már az ő korában sem, de fenkölt lelkén szűrődvén át és tüzetesen reánk alkalmaztatván, azoktól bizonyos eredeti varázst, előszereteti értéket, sőt gyakorlati nagy jelentőséget elvitatni nem lehet.

Már első alapvető nagy munkájában írta, hogy az ember társulásra van teremtve. Az érintkezés társaival és a velők folytatott eszmecsere fejleszti legjobban az embert. A tetteinket és nézeteinket helyben nem hagyó megjegyzések, a köl-

csönös bírálat minden körülöttünk levő tárgy iránt nagyobb figyelmet gerjesztenek bennünk, és választást engedvén, szemünket a felmerülő képzetekkel szemben megnyitják. Az emberi egyesülés alapjellege az örökkévalóság, mely az igazságot szüntelenül forgatja s nemzedékről-nemzedékre folytatva, végre fényes világosságban tünteti fel azt. A magános ember ugyanis mindent csak egy-egy oldalról lát, mert egyszerre több ponton nem állhat. Innen van az, hogy egynek minden nagyobb dolog nehéz, soknak pedig semmi sem lehetetlen. A társulásnak haszna tehát mérhetetlen. Sajnos, hogy annak lényegéről voltaképp csak kevés embernek van tiszta fogalma. Veleje abban áll, hogy összes erőink és tulajdonságaink egymást mintegy kiegészítve, szövetkezzenek. Az emberiség haladásának nagy akadályait más hatalom nem is lett volna képes elhárítani annak útjából. Az tehát, hogy nagyot, alkossunk, csak tőlünk függ, mert igen sok, különben lehetetlen dolgot érhetünk el az által, ha sokan elszántan és állhatatosan ugyanazt akarjuk.

A társas érzés alapját az egyeseknek egymáshoz való természetes vonzódása, de egyúttal a belénk oltott és a társas együttlét által fejlesztett kötelességérzet is képezi. Ha mindenki azt hiszi, hogy a siker tőle függ, akkor minden ember teljes erejéből dolgozik. így azután a kedvező eredmény sokkal valószínűbb. De hogy ezt elérhessük: a társadalmi békés együttlétre van szükségünk, ez pedig azt kívánja, hogy természetes szabadságának egy részét a közszabadság biztosíthatása végett áldozza fel mindenki. Az egyénnek csak a társadalomra való hatás által lehet nagyot és maradandót alkotni. Az emberek ennél fogva egymással és ne egymás ellen dolgozzanak. így érvényesül az egyesek és a nemzetekben rejlő teremő erő is. Minél nagyobb a közértelmiség valahol, annál magasabban áll a nemzet is a többi nemzetekkel szemben s minél kevésbé szorul idegenekre, annál függetlenebb és szabadabb. A társadalom minden tagjának tehát képességeinek és alkotó erejének fejlesztése útján módjában áll a nemzet nagyságának, függetlenségének és szabadságának biztosításához járulni.

Azonban nem önkényunktől függ a társadalom jóléte. Nem tetszésünk és jó szivünk óhajai döntenek el, hogy az em-

berekét miként igyekezzünk boldogítani. Vannak a természetnek dönthetetlen szent törvényei, melyek rendelkezéseit teljesítve, lassankint e részben is megközelíthetjük a tökélyt. A társadalmi élet összekuszált gombolyagának fonalát azonban megtalálni és világosan megmondani, hogy az egymásra ható tényezők közül melyik az ok és melyik a következmény, továbbá megérteni és felismerni a nemzetek hajlamait, lelkületét, jellemét és irányzatait, nem könnyű dolog. Mindazonáltal a társadalmi élet fejlődésének előre meghatározása bizonyos mértékben lehetséges, csakhogy eközben számos bonyolult kombinációra van szükség. Ezek tudománya, melyet később sociológiának neveztek el, akkor (t. i. 1830-ban), miként SZÉCHENYI hitt, nevet sem nyert még, de az szerinte bizonyos, hogy annál az erkölcsi tényezőkkel való számolás nagy szerepet játszik.

Az igazságos társadalmi rend szerinte legbiztosabb alapja a boldogsághoz való haladásnak. Mindenkinék erejéhez képest a társadalmi munkában közreműködni szoros kötelessége.

Azok az osztályok, melyek valamivel közvetlenül foglalkoznak, a feladataik körébe eső tárgyakat és eljárásokat tényleg alaposabban ismerik, mint mások, akik nem ott, vagy általában kevésbé dolgoznak, mint inkább dolgoztatnak. Ez utóbbiak, t. i. a munkaadók, a társadalomban feljebb állván, talán szélesebb látókörrel bírnak. De miután mind a szélesebb szemhatárra, mind a pontosabb tudásra a társadalmi, gazdasági és politikai feladatok megoldásához egyaránt szükség van, az osztályoknak szoros kapcsolatban kell állniok egymással. És valóban a társadalom egyes osztályai bonthatatlan kötelékekkel fűzvék is egymáshoz. Ezt az osztályoknak jobban kellene átérteni, mert a közérdekkel gyakran összetévesztett külön osztályérdekeik által tévedésbe ejtett és elvakított egyes társadalmi rétege; könnyen éles ellentétbe, sőt nyílt harcba jutnak egymással.

A társadalom és közszabadság lényegének ismerete azért többé-kevésbé mindenkinék, de különösen azoknak szükséges, akik az ország ügyeit közvetlenül vagy közvetve intézni akarják. A látszat az emberi társadalomban sokszor csal; azért annak, aki vezetni akar, képességgel kell bírni arra is, hogy a felmerülő problémák mélyeire lásson, és a jelenségek

tömkelegében eligazodni tudjon. És ha azzal bír, be fogja látni pl., hogy a kemény törvény a becsületes emberre nem büntetés, hanem ajándék, a becestelen és féktelenre nézve, illetőleg vele szemben pedig a legnagyobb szükség.

Az egyesekre úgy kell hatni, hogy minél többen jussanak emberi méltóságuk s magasrendű kötelességeik tudatára. Ezek azután például szolgálhatnak másoknak. A jó ugyan magában véve is jó, akár van tanúja, akár nincs, de annak útja rendszerint tövises. Hogy tehát valaki rálépjen és rajta megmaradjon, lelki erőre és erkölcsi határozottságra van szüksége. Ezért az erényt is – főleg önmegfigyelés, továbbá önidomítás által – gyakorolni kell. A legnagyobb természetes ügyesség és tehetség is csak szorgalom és fáradság által fejlődhetik ki egészen.

Ennélfogva az, aki reformot óhajt nagyban, kezdje meg azt önmagánál kicsinyben. Ha azután az apró erények gyakorlásában kitartóvá lett, elérheti azt, hogy a jogtisztelet és szabadság szelleme úgyszólván hússá és vérré fog válni benne. A mások jogainak megbecsüléséhez és a mások iránti kimélethez, mely nélkül nincs békés együttlét, tehát szintén gyakorlat szükséges. Ennek alkalmait nyújtják a társaskörök, egyesületek és más szervezetek, ahol minden résztvevőnek meg kell zabolázni önkényét. Már a társaskörökbe való felvételnél kénytelenek az emberek egész lényüket, múltjokat és jellemöket mások fölebbezhetlen Ítéletének alávetni. Akik erre nem hajlandók, fogalommal sem bírnak a társadalmi szabadságról. Pedig ez az emberiség egyik legnagyobb java. A kötelességek teljesítését ennélfogva nem szabad a szabadság megszorításának tekinteni, mert a tartós közszabadság attól függ, hogy a társadalom tagjainak legalább többsége önként, híven és odaadással teljesítse kötelességét. Azt, aki semmiben sem akarja lekötni magát, előbb-utóbb mindenben meg fogja kötni az idők igazságos szelleme. Ellenben az oly lekötés, mely mindenkire kiterjed, az igazi szabadságot juttatja uralomra.

Az igazság és az okosság együttes követelménye az is, hogy az érdemet pártolni, az érdemtelenséget mellőzni s a bűnt üldözni kell. Nincs veszedelmesebb, mintha a törvények úgynevezett politikai tekintetek miatt helytelenül majd egynek, majd másnak kedveznek. A magasabb társadalmi állás magasz-

tosabb életfelfogást követel. Az igazi arisztokratia a szorgalmat és erényt mindenek felett tiszteli, ellenben az elaljasodott oligarchia azt hiszi, hogy neki minden és mindenki le van kötelezve, ő pedig senkinek és semminek. Midőn az alsóbb néposztályok tagjait emeljük és önérzetüket fokozzuk, nemcsak nemesen, de okosan is járunk el, mert csak a tulajdont s vele a társadalmi rendet is ennek folytán biztosítjuk a legjobban; továbbá a gondolkozó szorgalmas emberek a becses munkáskezeket is szaporítják. A végcélnek ez okból a társadalmi politikában nem szabad másnak lenni, mint a lehető legnagyobb számú polgár lehető legteljesebb és legtartósabb boldogságának.

Hanem a boldogságot helyesen nem lehet másban, mint az összhangzatban keresni. A nagy természet, a csillagok világának szemlélete épp úgy, mint saját keblünk belső életének megfigyelése a harmónia elsőrendű fontosságáról győzhet meg bennünket.

Ezt a nagy egybehangzást pedig csak az értelem fogja fel és a bölcsesség teremtheti meg. Szabad lehet valamely nemzet a külhatalomtól, de a műveletlen nép rabjává lesz tudatlanságának és az így keletkezettnél nagyobb és förtelme-
sebb rabság nincsen.

Azonban bölcsességet nem egyedül könyvekből és katedráról lehet tanulni, hanem a természet szent szavaiból is, melyek minden emberhez bűvös erővel szólnak. Ha azokat valaki megérti, akkor képesek őt erkölcsileg is felemelni.

Egyébiránt nemcsak a természet nevel, hanem a társadalom is. A nevelés kezdetének pedig nyájasság és jó modor a dajkái. Míg értelmük meg nem jön, addig érzelmeiknél fogva kell vezetni az embereket. De azért a nevelőknek az észszerűséget sem szabad szemek elől téveszteni s még szeretetből sem helyes gyengékké nevelni embertársainkat.

A nevelés és tanulás azonban tévedés, hiba és balsiker nélkül lehetetlen. Az embernek esni, sőt sokszor kell esni, míg végre a maga lábán csak megállani is tud. De éppen azért kell nevelni és tanítani az embereket, hogy akkor essek, mikor tagjaik még ruganyosak. Tapasztalást sem lehet pénzért venni vagy hagyatékul kapni. Mindennek, amit tudunk vagy bírunk, bizonyos ára van.

Tény az, hogy a levegő, melyet beszívunk, akaratunk ellenére is nagy mértékben befolyásol bennünket. És az emberi környezet, melyben élünk, lelkünknek ilyen levegője. Ezek szerint a társadalom jó szellemének igen nagy becsé van. Maga után vonja a lélek tágulását, az erények kifejlődését s az emberek iránti nemes rokonszenvet. Többet ér, mint minden egyes tulajdonság, minden kincs, minden kiváltság, sőt mint magában véve a szabadság is. Midőn embertársainkat így neveltük, a legnagyobb jót tesszük velők. De a népről nem úgy kell gondoskodni, mint a gyerekekről. Azt mindig nem támogathatjuk, hanem lassankint hozzá kell szoktatni ahhoz, hogy a maga lábán meg tudjon állani. Egyébiránt vajjon jót teszünk-e azzal a gyermekkel is, akit csupa jószívúségből, hogy el ne essék, a saját lábainak használatától végre elszoktatunk?

Íme tehát áll az, hogy felebarátainkon mi gyökeresen nem segíthetünk másként, mint azon ingerek és módok által, melyek arra ösztönzik őket, hogy tisztességes és biztos létüknek önmaguk legyenek szerzői. Az emberi nem úgy van teremtvén, hogy minden legkisebb előnyért és élvezetért fáradnia kell és kénytelen megküzdeni az elemekkel. A nyomor és szükség az emberiség legjobb tanítói. Az általán élvezett közszabadságnak is nagy ára van, de ezt a vele járó nemzeti boldogság és dicsőség megéri.

Két szót tartsunk mindenkinek fölött szemünk előtt az ország boldogságára irányuló törekvéseinkben: a keresztény és nemzeti nevelést. Könyveket írhatni e két szó tartalmáról és becséről. A keresztény szellem a fajokat és a különféle vallások híveit egyesítendő, a nemzeti irány pedig egyesítendő minden igaz magyart.

Azonban nemcsak a társadalmi, hanem mint láttuk, szerinte az önnevelésre is szüksége van mindenkinek. Senki sem születik oly jónak és ügyesnek, mint a minő hosszas gyakorlás után lehet. Testi, szellemi és erkölcsi egészségre kell első sorban törekedni minden jobb embernek. Egészség nélkül sem az ember, sem a nemzet nem lehet elégedett. Már pedig a megelégedés szelíd rokona a szerencsének. Egészségtől viruló ember! Ugyan van-e ennél kellemesebb látvány? Igen is van! És vajjon mi az? Az egészséges család! Ennél pedig

csak az egészséges község gyönyörűbb; míg az egészséges nemzet már mennyekbe ragadó tünemény.

A felsőbb osztályoknak néha nem is kellemes, de természetes kötelessége, hogy előljárjanak. De tudni kell, hogy miként kell előljárni. Nincs kárhözatosabb elbizakodás, mint másoknak tanácsolni, másokat vezetni akarni megfelelő tehetség és készség nélkül.

Az előljárásnál és vezetésnél az sem hagyandó figyelmen kívül, hogy a teremtmények sok milliárdnyi számában nincs kettő, mely teljesen egyenlő volna. Az egyik nemzet tapasztalása tehát a másik eljárására nézve mintául csak föltételesen szolgálhat. Minden népnek saját géniuszát és saját életelemét, mely nélkül nem fejlődhetik, kell első sorban irányadónak tekinteni. Ami két életelemünk: nemzetiségünk és alkotmányos szabadságunk áldozatkész szeretete. Ez a kettős kútfő az, melyből részünkre minden jónak fakadni kell. Ezek mibenlétével sokáig nem voltunk tisztában. Az alkotmányos szabadság helyett a korlátlan féket vesztett szabadosságot kerestük, a nemzet életének pedig mindig nagyobb mérvű és nemesebb kifejllesztése helyett idegen culturákat nyersen, feldolgozatlanul szívunk magunkba. A nemzeti szellem és a közérdek tisztázása az, ami leghatalmasabban egyesít és emel.

A közérdek megvalósítása a nemzetek hosszú életének egyedüli biztosítója. A legnemesebb gerjedelmek, a legszívrehatóbb hazafias tettek pillanatokra csodákat művelhetnek ugyan, de csak a maradandó közérdek helyes felismerése, tisztelete és odaadó szolgálata. az a nagy életem, mely a nemzeteket tartósan egyesíti és a fejlődés dicső útján megtartja. A világtörténet a maga egészében ennek is bizonyítékát képezi.

A másik nagy életem: a nemzeti szellem. Az maga is fejlődés eredménye s nem úgy jön létre, mint ahogy állítólag Pigmaleon szobra keletkezett, melybe, mikor a művész azt már teljesen elkészítette volna, csak akkor leheltek életet az istenek. A nemzeti szellem alig észrevehető módon ered, halkan nevelkedik és fejlődik ki. Csak így lehetséges az, hogy a nemzetek a saját jó alaptulajdonságaik révén, egyéniségök megromlása nélkül is haladhatnak. Különben arra lennének kárhözhatóak, hogy vagy eredeti állati vadságukban maradjanak, vagy elveszítsék azt a benső erőt, amely szerves módon

eddig a tökéletesbülés útján előre hajtotta őket. A nemzeti szellemhez való hűtlenség a nemzet lelkületének zománczát törli össze. A nemzetek valódi ereje ugyanis vagy a vad fanatismusban, vagy a tökéletes nemzeti közműveltségben áll. A kettő közötti állapot gyengeséget jelent s mint ilyen veszedelmes. A fél felvilágosodás és a félszeg tudomány is inkább öl, mint éltet.

SZÉCHENYI nem kételkedett abban, hogy a teljes lelki erő és a kifejlődött ész végre minden testi erőlködés felett bizonyosan diadalmaskodik. De csupán magunkból nem fejlődhetünk elég gyorsan. Minden nemzetben van jó és rossz; fogadjuk el a jót, bárhol találjuk is, azt pedig, ami rossz, ne engedjük be sehonnan sem. Minden előre megy s feljebb emelkedik e világon. A józan ész is helybenhagyja a folytonos tökéletesedés gondolatát. De a nemzeteknél az emelkedés jórészt kölcsönös hatás eredménye is, mert azok a műveltséget mindig egymástól vették át. Azonban a külföldi benyomásokat nem eredetiségünk és jó sajtóságaink rovására kell elfogadnunk, hanem azok befolyása alatt fejtsük ki a magunk rendszereit s a külföldi példa csak útmutatás és tájékoztató legyen.

A haladott népnél a nemzeti érzés lényegileg nem egyéb, mint a rokonok közötti szeretet, a széleskörű barátság és a családi becsület felett örökös éberség; az a magasrendű emberi lény minden ereibe és lelkének legbensőbb rejtekébe szőtt természeti tulajdon, melyet az önbecs megsemmisítése nélkül éppoly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szív kiszakíttatása után élni többé nem lehet.

A nemzetiségben általában szent varázserő van; de száz és száz árnyalatban mutatkoznak a nemzetek hajlamai és irányzatai. Ezek rendszerint, mint láttuk, fejlődésüknek a múltban szerzett eredményei s azokon fog felépülni jövőjük. A nemzetek életszakai e hajlamainak különböző stádiumait mutatják. Eme tulajdonságoknak ily nagy fontossága mellett azokat tehát ápolni s megengedett módon lehetőleg irányítani kell.

Másként a legkülönfélébb zagyva tulajdonságokkal teljes ivadék, egy középizének nevezhető valami jön létre, melynek propagatiója épp oly lehetetlen, mint a különböző fajokból keletkezett korcsoké. A kellő gondozás mellett ellenben a nemzeti egyéniség domborodik ki, mely azután az ifjú népeket,

minden kalauz nélkül is, a férfikorba vezeti. Különben pedig a nemzeteknél szintén beáll az, hogy a férfikor átugrásával ifjan megvévülnek és lehanyatlanak, vagy mint kormány nélküli hajó, elsülyednek, avagy partra vetttévén, bizonyos zsák-mányaivá lesznek az idegeneknek.

Tartsuk szemünk előtt, hogy az ész e részben is erő s így az ész boldogság. A tanult és kiművelt emberi fő nagy mennyisége képezze nemzetünk igazi hatalmát. Ne feledjük soha, hogy nincs nagyobb erő az emberi agyvelőnél. A nemzet valódi ereje a közértelmiségen alapszik, mely társulásra, szervezkedésre bírja az embereket, akik csak így egyesülve képeznek nagy erőt.

Azért szükséges, hogy munkafelosztással az egész társadalom működjék, amit csak akkor várhatunk, ha annak szerves életműködését megtudtuk indítani

Íme ezekben csak igen vázlatosan, de behatóbb tanulmányozás alapján, azt hiszem, híven adtam elő SZÉCHENYI-nek a társadalomra vonatkozó főnézeteit. Minden szavát műveinek számos helyével tudnám igazolni.

A felhozottakra utalva, bátran mondhatom, hogy társadalmunk nagy reformátorának oly rendszere volt, melyet ő ugyan nem írt meg külön, de amely összes tetteiből és szavaiból önként szövődik össze. Életének egész folyása arról tanúskodik, hogy ő a nemzetmentés nagy feladatához csak igen lelkiismeretes előkészület után fogott. Azután pedig teljesen odaadta magát élethivatásának. Saját valóját is eszközül használta fel, és hogy példát adhasson honfitársainak, ebbeli szerepére külön nevelte magát. Alkotásai is csak egyes taktikailag helyesen kiválasztott eszközei voltak társadalom-reformátori működésének.

Ezen általa nem írt, de alkotott társadalomtan megszívlelése mentheti meg egyedül ezt az ő irányától újabban megint eltért és így veszélyes tévutakon bolyongó nemzetet.

Közállapotaink és ezeknek megfelelőleg magánviszonyaink is csaknem kétségbeejtők. Mindaz a sok baj, melyet SZÉCHENYI a saját korabeli magyar társadalomban kifogásolt, a körülmények változása folytán bizonyos módosulással, de egészben véve tényleg ma is megvan. A felvilágosodás századának eltelte után értelmileg haladtunk ugyan, de a felfogások és

érzelmei anarchiája azért most is uralkodik itten. A lényegest a lényegtelenről, a szentet a profántól, a józanul lehetséges jót, mely a további haladás lépcsője lehet, az elérhetetlen utópiáktól ma sem tudjuk megkülönböztetni. Ma is hibája a magyarnak, mint akkor volt, mikor ő először kimondta, hogy »vagy nincs önbizalma, vagy elbízta magát«. A tetterő ma sem jellemzi társadalmunkat. Ki ne ismerne mai állapotunkra, midőn SZÉCHENYI műveiben olvassa, hogy »nagyon sok beszédű a magyar, amivel pedig idejét és erejét kimeríti«. Kevés ön- és körülmény ismeret, más szemében mindig gerenda, a magunkéban szálka sohasem: SZÉCHENYI szerint ezek is oly magyar jellemvonások, melyeket a nemesbülésnek kellene eltüntetni. Pezsgő vérünk ma is uralkodik rajtunk. Hányszor teszünk olyat, amit jó előre meg nem fontoltunk, vagy, SZÉCHENYI szavai szerint: »mert kedvünk szottyant valamit cselekedni a közjóért, de egyúttal repkényt fűzni halántékaink köré«. Ma is »kisded tárgyakkal bíbelődünk, midőn jéghegyek szorongatnak«. Es ismét SZÉCHENYI szavai szerint »gerjedelmeink elfajulnak s dísztelen harcok és betyárkodások között enyésznek el«. Ugyanő mondta – mintha csak ma mondaná – hogy »hány akar nálunk parancsolni, de szót fogadni senki«.

Pedig már 1841-ben mondja SZÉCHENYI a »Kelet Népé«-ben, hogy »nem a szónoki babérokat szomjúhozó hév s az éljenhajhászata, hanem a mindennapi okos, rendes hangyamunka van a teendőik során«. És fájdalom csaknem háromnegyed század múlva is ez a felkiáltás hangzik el ismét a magyar társadalomnak nemzete lételeméért igazán aggódó számos, de sajnos aránylag mégis kevés tagjának ajkairól. Ilyen közélet mellett egészséges maradhatott-e társadalmunk? Állapotát aggasztónak kénytelen elismerni minden józanul gondolkozó, mert hiszen nemcsak idegen elemek támadják ádáz agyarkodással minden oldalról, hanem saját valóját is gonosz indulatú álképletek dúlják. Nembánomságunkban kiadtunk minden igazán hatályos anyagi és szellemi tényezőt kezünk-ből. A forgalomban és a sajtóban a vezetés nincs úgy hatalmunkban, mint szükségképp kellene és ha nem is könnyű szerrel, de még ma is lehetne. Az elernyedés, a közöny, a kapkodó és kapaszkodó particularismus miatt nem dombo-

rodhatik ki a társadalom egysége és a nemzeti solidaritás. Csaknem oly holt pontra jutottunk, melyről a kislelkűség fatalizmussal, a kaján káröröm pedig számítással már el nem mozdíthatónak és ennek folytán elveszettnek tekinti a balvégtének menthetetlenül áldozatul esendő magyarságot. Oda jutottunk, ahonnan SZÉCHENYI 1825-ben kiindult, midőn töprengve fogott e nemzetmentés nagy munkájához.

De valamint a jobbak támogatásával neki magának sikerült az akkori magyar társadalmat, mely azután kivívta magának a mai magyar államot is, életrevalóvá és alkotásokra képessé tenni, akképp socialis eszméinek tettekben nyilvánuló megszívlelése útján napjainkban szintén lehetséges volna az ön maga iránti kötelességek tudatára ébreszteni a beteg társadalmat.

Természetes azonban, hogy a jelen bajain is csak oly, a mai viszonyokhoz alkalmazott s lélektani alapra fektetett társadalmi politikával lehetne segíteni, mint a minővel ő a maga korabeli magyar nemzetet regenerálta. Nem egyedül vallom, hogy jövőnk első sorban társadalmunknak erkölcsi alapon való megújíthatóságától függ. Az ilyen társadalomban ugyanis mindenféle életerő megszilárdul. Az sem a kóranyagot, sem az idegen testeket nem tűri meg a maga fokozatosan hatalmassá váló szervezetében, hanem vagy áthasonítja vagy kiküszöböli azokat. Határt tud szabni nemcsak ellenségei mohó étvágyának, melylyel legbecsesebb javaira áhítoznak, hanem a saját fiai oktalán, vagy bűnös visszaéléseinek is. Szeretem hinni, hogy még nincs minden elveszve, mert abban biztos vagyok, hogy nemzetünknek szétszórtan és elkedvetlenedve igen sok becses eleme vár a célirányos szervezésre. Legjobbaink nem hiába éltek, küzdöttek és haltak meg értünk. Erős hitem, hogy ha javunkat komolyan akarjuk, annyi erőnk még van, amennyi a gyógyulás folyamatának megindításához szükséges. És vigaszunkra szolgálhatnak az írás ama szavai, melyek szerint az Isten meggyógyíthatóknak teremtette a népeket. De az minden kétség felett bizonyos, hogy az idő sebes folyása oly örvényeket nyit, melyeknek baljóslatú sötét öle életfeltételeinket fenyegeti elnyeléssel, s hogy ennél fogva ismét elérkezett a magunkbaszállás ideje, midőn életösztönünknek erőteljesen érvényesülni kell.

Ez pedig hitem szerint csak akkor fog bekövetkezni, ha társadalmunk első megváltójának jól megértett társadalmi politikájához visszatérünk.

Ismétlem itten is, hogy az összes nemzetek nagy reformátorainak sorában SZÉCHENYI-t valamennyi fölé az ő értelmi, de főleg erkölcsi nagy ereje emeli. Bármelyikét tekintsük is a kitűnő államférfiak, politikusok és íróknak, akik a maguk nemzetének nagyságát tetteik, vagy eszméikkel hathatósan előmozdították, egyiknél sem fogjuk találni, hogy azokat a nagy alapigazságokat, melyek a nemzetek belső életműködésének örökké érvényes törvényeit képezik, úgy átértette, oly világosan hirdette és egész életével oly összhangzatosan bizonyította volna, mint SZÉCHENYI ISIVÁN. Becesebb ez az erkölcsi és szellemi hagyatéka mindennél, amit nemzete tőle örökölt. Az ő társadalomtana a legnemesebb értelemben véve nemcsak szavakból, hanem sikeres tettekből és egy nemzetet megváltó vértanúságból áll.

Ő fennen hirdette azt, hogy a boldogságnak első feltétele nem a nyers hatalom, nem a felhalmozott kincs s nem a hírnév és a hiú dicsőség, hanem az emberi erő legfőbb forrása: a józan okosság és ennek nyomán a subjectiv érzések minél teljesebb harmóniája. De az egyes ezt csak az egyensúly körül mozgó társadalomban találhatja meg. Menyei érzésnek mondotta azt, melyet a körülöttünk levő egészséges, derült, boldogságtól sugárzó rokon arcok szemlélete ébreszt bennünk. A feleink, barátaink és véreink öröme és megelégedése a mienket is bizton felidézi. Mily szerencse ily társaságban élni, sőt emberi sorsunkhoz képest még erősen küzdeni is.

És ezt az erkölcsi nagy élvezetet megszerezhetjük magunknak az észszerű és hű kötelességteljesítés által, a miben pedig nagy és kicsiny, gazdag és szegény, ifjú vagy vén, szóval a maga erejéhez mérten mindenki – mester lehet.